

Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory

Andrea Beláňová

DOI: 10.21104/CL.2018.1.02

Being a Chaplain in Czechia: Sources of Uncertainty
and Finding Support

Abstract Being a chaplain in the Czech Republic is an uncertain role. The country has a very low rate of religiosity and little trust in churches. The chaplains who provide spiritual care in the army, hospitals, and prisons face several sources of uncertainty: they must negotiate their position within the institutional structure; gain the acceptance of their clients, and often work with only little support. In this article, the author focuses on strategies the Czech chaplains devise to overcome these uncertainties. The text suggests that the effective way of support might be building non-threatening relationships with clients, maintaining working creativity, and strengthening the feeling of being called to chaplaincy by God.

Key words Chaplaincy, uncertainty, strategies, support, creating a relationship, religion in the Czech Republic.

Předložená studie vznikla za podpory grantu GA ČR č. 17-02917S „*Návrat náboženství do veřejného prostoru: česko-slovenské srovnání.*“ Za pomoc s realizací výzkumu a korigování tohoto textu děkuji především profesorovi Zdeňku Nešporovi. Za důvěru a vstřícnost děkuji všem zúčastněným informantům a informantkám a za cenné poznámky panu Mariu Böhmeovi.

Contact Mgr. Andrea Beláňová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, Czech Republic; e-mail: andrea.belanova@soc.cas.cz.

Jak citovat / How to cite Beláňová, Andrea. (2018). Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory. *Český lid* 105, 25–43. doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2018.1.02>

Role kaplana se v českém prostředí netěší přílišnému zájmu badatelů a badatelek. Některé dílčí studie nahlízejí kaplanství z pohledu legislativního (Maryšková 2016; Disman 2017; Kopecká 2015), primárně jde ale o téma řešené nejčastěji z teologické perspektivy (Opatrný 2005; Opatrný a kol. 2017; Vojtíšek – Dušek – Motl 2012; Malý 2012; Varga, 2012; Pilnáčková 2013). Zahraniční práce se věnují více profesní stránce tohoto povolání (Damore – O'Connor – Hammons 2004; Piderman – Johnson 2009; Weaver – Flanelly – Liu 2008), ale sociologové a antropologové se kaplanstvím zabývají ojediněle. Několik průkopnických studií podrobuje analýze každodenní činnosti a pracovní situace kaplanů v různých institucích (Sundt – Cullen 1998; Harvey – Brown – Crawford – Candlin 2008; Hicks 2008). Přes odlišná východiska a metodologie se tyto výzkumy shodují v poznatku, že kaplanství je role, jež je ze své podstaty nejen náročná, ale zároveň produkující řadu *nejistot*. Tyto nejistoty obecně vzato vyplývají z konfrontace role náboženského profesionála, disponujícího „zvláštní jinakostí“ (Hoge 2011: 581), a sekulární silně profesionalizované instituce, ve které je přítomnost náboženství nesamozřejmá, ba dokonce nežádoucí. Sundtová a Cullen (1998) například dokládají, že zdrojem nejistoty vězeňských kaplanů jsou nevyjasněná, až protichůdná očekávání ze strany zaměstnavatelů a kolegů a možný konflikt rolí mezi dohlížitelem a důvěrníkem vězňů. Tyto závěry jsou ovšem limitovány jednostrannou volbou terénu a také významem náboženství ve Spojených státech amerických, značně se lišícím od role náboženství a spirituality v české společnosti (Šiler 2017).¹

Rozhovory, které tvoří základ dat pro tento článek, byly záměrně vedeny s kaplany a kaplankami² působícími v různých institucích. V průběhu výzkumu, kterého se účastnili kaplani vězeňští, armádní, nemocniční a hospicovní, se objevovalo množství vyslovených i naznačovaných nejistot, které kaplanství každodenně provází. V rámci tohoto textu je prověřena detailněji kaplanova pozice ve struktuře instituce a kontext jeho každodenních činností. Na základě empirických dat jsou identifikovány konkrétní zdroje nejistot kaplanské role, především v souvislosti se specifickým českým náboženským milieu, a dále jsou popsány strategie zapojované k překonávání konkrétních nejistot a zdroje opory, z nichž kaplani v různých oblastech čerpají.

-
- 1 Tuto odlišnost je třeba mít na paměti: americké studie se jistě vhodně dotýkají problému, který je zde analyzován, vycházejí ale ze zcela jiného kulturně-náboženského prostředí. Tento text se snaží prověřit výše nastíněná témata v českém kontextu. Zahraničních prací využívá pro zdůraznění společných, avšak dílčích aspektů; a to především z důvodu absence podobných studií v českém prostředí.
- 2 Nadále v textu je v zájmu čitelnosti používané generické maskulinum, a to jak v případě slova kaplan, tak ve výrazech jako klient, pacient či vězeň.

Různá kaplanství

Instituce kaplanství není v České republice nová, ovšem po roce 1989 byla nucena se znovu etablovat téměř od základů. Možnost navázat na činnost kaplanů z období před komunistickým režimem byla minimální a většina prvních kaplanů musela své místo ve speciálních institucích nově legitimizovat (Štampach 1999: 54–55; terénní poznámky ze 14. 2. 2017). Současná česká legislativa umožňuje registrované církvi získat právo „pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova“ (viz Ministerstvo kultury ČR *Zákon č. 3/2002 Sb., § 7*). Tyto instituce jsou primárně definovány jako neevangelizační a nemisijní prostředí a činnost kaplana je vymezena jako „spirituální, pastorační a náboženská péče“ (*Stanovy spolku Asociace nemocničních kaplanů*), „křesťanská služba“ (*Stanovy Vězeňské duchovní péče*), popřípadě „duchovní služba“ (*Duchovní služba armády ČR*).

Přítomnost kaplanů v institucích je založena na sociálním učení církví, které jej chápou jako nezastupitelnou duchovní službu a pomoc vycházející ze spoluprožívání (*Duchovní služba armády ČR*), doprovázení v těžké životní situaci (*Stanovy spolku Asociace nemocničních kaplanů*) a pozitivní podporu sociálně vyloučených (*Stanovy Vězeňské duchovní péče*). Ke kaplanství se vysvěcený kněz (v případě římskokatolické církve), kazatel či popřípadě laický člen církve rozhoduje dobrovolně (často se k ní „cítí být povolán“, viz část Vztah s mocnějším aktérem a role církve), nezbytné je ale pověření církve, která také doporučuje umístění do konkrétní instituce. V armádě působí v současnosti asi 30 kaplanů a kaplanek, ve věznicích asi 50 kaplanů a kaplanek a přibližně stejný počet v nemocnicích. Vzhledem k celkovému počtu věznic a nemocnic v České republice je ale evidentní, že především v případě nemocnic nepokrývá kaplanská služba ani polovinu zařízení. O potřebě přítomnosti kaplana rozhoduje vedení instituce, které také schvaluje výši úvazku. V některých případech může vedení dospět k názoru, že dané činnosti jsou již vykonávány sociálními pracovníky, psychology či zdravotníky. Není také výjimkou, že mezi kaplany a psychology může docházet k napětí plynoucímu z překrývání kompetencí.

Kaplaní jednotlivých zaměření se sdružují ve třech hlavních spolcích, kterými jsou Vězeňská duchovenská péče (VDP), Asociace nemocničních kaplanů a Duchovní služba Armády České republiky, které jsou činné ve spolupráci s Ekumenickou radou církví v ČR (ERC) a Českou biskupskou konferencí (ČBK). Opatrný rozvoj lze pozorovat také v oblasti policejního kaplanství (Malý 2012), hovořit můžeme i o určité formě kaplanství civilního letectví (Disman 2017) a kaplaní mohou též působit při námořních plavbách. Slovensko disponuje navíc kaplany hasičského sboru a horské záchranné služby.

Vězeňské kaplanství je definované jako nadkonfesijní. Kaplani jsou pověřeni duchovní službou ve věznicích a vazebních věznicích, a to nejen ve vztahu k vězňům a personálu, ale také vůči příbuzným vězňů, bývalým vězňům a obětem trestné činnosti. Cílem vězeňské duchovní péče je vést vězně k uznání vlastní viny, vyrovnání se s ní a přinášet „zvěst o Boží milosti a možnosti nového začátku“ (*Preamble Stanov VDP*).

Nemocniční a hospicovní kaplani jsou rovněž vymezeni jako nadkonfesijní. Činnost kaplana v nemocniční a paliativní péči není totožná a rozdíly mezi nimi jsou akcentovány především v interních publikacích a na konferencích. Nemocniční kaplani se nacházejí v nejsložitější situaci, protože jejich činnost není ošetřena dostatečnými smlouvami jako v případě armády a věznic. Povědomí o kaplanské službě v nemocnicích je poměrně malé, částečně jej ale upravuje nový metodický pokyn z roku 2017 (Ministerstvo zdravotnictví ČR *MZDR 8352/2017/ONP*).

Armádní kaplanství tvoří zvláštní výjimku, neboť je od svých počátků v 90. letech 20. století provozováno ekumenicky, čímž tvoří i světovou výjimku, a řídí se zvláštními pravidly (*Kodex kanonického práva*, kan. 569). Vojenští kaplani jsou vedeni nejen k „ochraně lidského rozměru života každého vojáka“, ale rovněž k „prohlubování demokratických tradic evropské kultury v rezortu Ministerstva obrany“ (*Duchovní služba armády ČR*).

Kaplan by měl mít magisterské teologické vzdělání, absolvovaný příslušný kurz a odpovídající praxi, dále musí mít pověření vlastní církve a jeho činnost by měla být schválena příslušným spolkem. Kariérní dráhy českých kaplanů jsou různé a většinou závisí na osobních kontaktech. Není výjimečné, že duchovní připravující se na místo kaplana v armádě po několika letech nastupuje na pozici kaplana vězeňského a vypomáhá zároveň v nemocnici a psychiatrické léčebně. Většina kaplanů v České republice není zaměstnána na plný úvazek a kaplanství v konkrétní instituci je pro ně jen jednou z rolí, kterou během pracovního týdne vykonávají. Mnoho z nich se věnuje své farnosti či sboru a v roli kaplana se střídá s kolegou z jiné církve. Chceme-li ovšem porozumět roli kaplana ve větší šíři, je nutné ji vnímat v kontextu české společnosti a jejího vztahu k náboženským otázkám.

Specifičnost české (ne)religiozity

V mezinárodních srovnávacích výzkumech obsazuje Česká republika pravidelně první místo co do počtu respondentů, kteří se považují za přesvědčené ateisty nebo osoby bez náboženství a víry (Vido – Václavík – Paleček 2016; Váně – Štípková 2013; Lužný – Nešpor a kol. 2008; Hamplová 2013). Tento stav je vysvětlován především unikátním historickým vývojem českých zemí od 19. století (Václavík 2010; Nešpor 2010: 37–94; Hamplová 2013: 23–27). Významnou roli v procesu sekularizace české společnosti připisují výzkumy také slábnoucí náboženské socializaci nových generací (Paleček – Vido 2014;

Vido – Václavík – Paleček 2016). V českém prostředí trvale ubývá společenských rituálů, jako jsou křty, svatby a pohřby, které by byly zaštiťovány výhradně církvemi, stejně jako stále klesá návštěvnost bohoslužeb (Nešpor 2010; Václavík 2010; Hamplová 2013).

Takto nastíněný „český ateismus“ je ale potřeba doplnit přesnějšími informacemi. Je doloženo, že převažujícím postojem k náboženství je v České republice dlouhodobá nedůvěra v církevní instituce (Nešpor 2010; Hamplová 2013; Václavík 2010). Postoje Čechů a Češek jsou v tomto směru převážně určovány odtažitým vztahem vůči katolické církvi (např. Hamplová – Nešpor 2009) a antiklerikální postoje tak můžeme do jisté míry považovat za totožné s protikatolickými (Nešpor 2010). Převládající postoje vůči náboženství obecně jsou definovány jako ostražité a lhotejné (Lužný – Nešpor a kol. 2008: 199; Nešpor 2010: 164), popřípadě „apateistické“ (Václavík 2016; Vido – Václavík – Paleček 2016). Oproti aktivnímu odporu vůči náboženství hovoří koncept *apateismu* spíše o výrazném nezájmu o jakékoli záležitosti náboženství organizované církví a může se tak jevit pro české prostředí výstižnější.

Současné s tímto trendem sledujeme vzrůstající oblibu detradicionalizované a privatizované religiozity (Štampach 1999: 66; Nešpor 2010; Hamplová 2008; Lužný – Nešpor a kol. 2008). V této souvislosti se prosazuje termín „něcismus“, který lze dle Tomáše Halíka vystihnout citátem „v Boha nevěřím, ale něco nad námi být musí“ (Halík 2005). Neochota definovat *něco*, co zřejmě existuje a člověka přesahuje, do značné míry vystihuje převažující postoje české společnosti. Charakter současného českého náboženství se formuje především na úrovni individuální víry bez pevné vazby na konkrétní instituci. Církev tvoří v České republice menšinu, ke které se hlásí méně než 15 % obyvatelstva (*Sčítání lidu, domů a bytů 2011*).

Takto nastíněná situace není ideálním výchozím bodem pro kaplany působící v sekulárně definovaných institucích, jako jsou nemocnice, věznice či armáda. Dá se předpokládat, že jejich role náboženských profesionálů a oficiálních zástupců církve ve specifických mikro-prostředích bude působit jako neobvyklý, až rušivý element. To může být zásadním zdrojem nejistoty pro roli kaplana, která je ze své podstaty nápadně odlišná od rolí jiných zaměstnanců, kteří v institucích působí. Výzkum, který tvoří základ pro tento článek, se zaměřuje na popis nejistot a možné způsoby jejich překonávání.

Zkoumání kaplanových nejistot

Data citovaná v této stati pocházejí z výzkumu, který probíhá od začátku roku 2017; jsou tvořena rozhovory, poznámkami z terénních pozorování a propagačními materiály kaplanské služby. Primární motivací bylo porozumění procesům vyjednávání profesních rolí mezi církvemi a sekulárně definovaným prostředím a sebe-umístování ve struktuře institucí a vztazích s klienty. S ohledem na výzkumný záměr byly zvoleny kvalitativní metody výzkumu (Denzin

– Lincoln 2003), které se osvědčily při identifikaci zdrojů nejistot v rámci kaplanské role, a popis strategií, které kaplanům pomáhají s těmito nejistotami efektivně zacházet v každodenním pracovním procesu.

Výzkumu se účastnili kaplani náležející do Římskokatolické církve, Českobratrské církve evangelické, Československé církve husitské a Církve adventistů sedmého dne. Informanti byli osloveni na základě odlišností denominačních a regionálních a úspěšně navázané kontakty byly dále rozvíjeny tzv. metodou sněhové koule (Biernacki – Waldorf 1981). Všechny místní názvy jsou změněny v zájmu zachování anonymity informantů, kterým patří velký dík za důvěru v užitečnost tohoto výzkumu. Článek obsahuje úryvky z rozhovorů s deseti muži a dvěma ženami. Polostrukturované rozhovory byly převážně směřovány k praktické rovině kaplanovy práce. Otázky cílily na konkrétní zkušenosti a interakce s klienty i personálem, reflexi případné proměny vlastní role v čase a oblastem, ve kterých kaplani pociťovali potřebu změny či naopak upevnění dobré praxe.

Veškeré přepisy a poznámky z pozorování byly opakovaně pročitány a podrobeny otevřenému kódování dle postupů vycházejících ze zakotvené teorie (Strauss – Corbin 1990). Pomocí kódování bylo identifikováno několik zásadních zdrojů nejistoty a napětí, pramenících ze specifického postavení kaplana a proticírkevních postojů většinové společnosti. Tyto zdroje lze tematizovat jako (1) *vyjasňování vlastní role a komplikované zařazení do struktury instituce*, (2) *nejasná očekávání ze strany klientů* a (3) *problematické sdílení zkušeností*. Kaplani s těmito nejistotami aktivně pracují a vytvářejí více či méně funkční strategie, jak je překonávat, popřípadě využívají vlastních zdrojů k nacházení opory a smyslu vlastní práce.

Rozrůzněnost každodenních činností

Kaplanovou pracovní náplní je duchovní péče. V této oblasti je vzděláván a zavazuje se k ní. Co ale víme o jeho každodenní praxi? Kvůli chybějícím metodikám mohou vznikat nejasnosti a nedorozumění ohledně kompetencí a profesního profilu kaplana (Maryšková 2016). Kaplani mohou být vnímáni jako ti, kteří jsou schopni a ochotni vykonávat širokou a pestrou paletu aktivit (Sundt – Cullen 1998; Weaver – Flannelly – Liu 2008; Hicks 2008). Činnosti, které kaplan vykonává, jsou skutečně velmi různorodé a závisejí především na charakteru instituce, ve které působí.

Základem každodenních činností kaplana jsou individuální interakce s klienty, ať už jde o vojáky, vězně či pacienty (Sundt – Cullen 1998; Hicks 2008). Individuální duchovní péče může zahrnovat pravidelné i nepravidelné rozhovory, teologicky i terapeuticky zaměřená setkání a modlitby. K těmto interakcím je zapotřebí započítat také čas nutný k přípravě na setkání. Kaplan by měl ovšem sloužit stejnou měrou i kolegům a nadřízeným. Bývalý hlavní kaplan uvádí ideální model inspirovaný ze zahraničí, dle něž by kaplan měl

fungovat jako zpovědník kolegů a poradce vedení. Ihned ale dodává, že „takový model je v českých podmínkách nereálný“. V zahraničí přitom může být běžné, že větší instituce disponují kaplanem, který se věnuje pouze duchovním potřebám personálu (Damore – O'Connor – Hammons 2004).

Každodenní činnosti kaplana jsou také administrativní úkony včetně vyřizování korespondence a telefonátů. Pravidelnou činností je příprava a sloužení bohoslužby v rámci konkrétní instituce (zpravidla 1x týdně). V souvislosti s touto činností kaplani vybavují a dekorují vyhrazené prostory, většinou kaple nebo místnosti určené k setkávání a modlitbě (tzv. prostory ticha). Kaplan se také pravidelně představuje nově přichozím klientům. Úvodní setkání je také moment, během kterého má kaplan možnost zjistit, k jakému vyznání se klient popřípadě hlásí. Je to často právě kaplan, který například mezi vězni identifikuje muslimy a vyjednává pro ně potřebu *halál* stravy nebo vyhodnocuje případné „účelové“ konverze k islámu s cílem získat lepší stravu (Demelová – Čermáková 2016: 187–190).

Někteří kaplani mohou být pověřeni organizací etických a vzdělávacích seminářů, kurzů či přednášek. Kaplani se mohou setkávat s příbuznými klientů a zajišťují pro klienty i jejich rodinné příslušníky náboženské obřady jako svatby, křtiny a pohřby. Tím nepřímo rozvíjejí širší síť své působnosti. Armádní kaplan bude například pravděpodobně mnohem více času trávit udržováním kontaktu s rodinami klientů než kaplan nemocniční. Kaplan ale musí pečovat také o propagaci své vlastní služby. Především v anonymním prostředí nemocnic se využívá letáků a plakátků. Vězeňští kaplani spoléhají spíše na kontakty mezi vězni, kteří si službu vzájemně doporučí. Významnou aktivitou je účast na poradách personálu, školeních, konferencích a soustředěních. Další z činností je například organizace náborů nových kaplanů a jejich zaučování, koordinace dobrovolníků a samostudium. Hlavní kaplani vykonávají funkci více manažerského typu.

Umístit se ve struktuře: otázka vlastní výjimečnosti

Kaplanova role může být velmi široká, a přesto jí chybí jednoznačné vymezení. Pojem „duchovní péče“ může působit vágně (Šiler 2017), což v mnoha případech funguje jako zdroj nejistoty ohledně vlastní pozice v pracovním prostředí. V armádě měli kaplani v počátcích své činnosti během 90. let nálepku „flandáků“, kteří nemají v daném prostředí své místo. Jejich pozice se ale snadněji legitimizovala a upevňovala, neboť kaplan musí podstoupit stejný výcvik jako vojáci (ač jeho prvotní vzdělání a výcvik je duchovní), účastní se zahraničních misí a absoluuje například společné semináře a pobyty již se studenty Univerzity obrany (rozhovory s vojenskými kaplany).

Ve věznicích byl zpočátku dozorcům podezřelý kaplanův příliš důvěrný vztah vůči vězňům a příslib zpovědního tajemství. V některých případech dokonce panovaly mezi dozorcí obavy, že kaplan může „podlehout manipulaci

ze strany vězňů a pronášet jim do vězení nepovolené předměty“ (vězeňská kaplanka). Pro bývalou nemocniční kaplanku byla nemožnost zapadnutí mezi ostatní personál důvodem k hledání jiného uplatnění: „Když člověk není zastrukturovaný, tak se tam za rok či dva ubije.“

Kaplan si musí vydobýt vlastní pozici v rámci instituce a legitimizovat ji ve vztahu k personálu. V organizačních záležitostech (výše úvazku, pracovní doba, prostory pro duchovní setkávání, pracovna, administrativa či přístup k informacím) závisí možnosti jeho působení do velké míry na přístupu vedení instituce. Někdy je kaplan nucen si sám definovat oficiální náplň práce nebo se přímo očekává, že bude pomáhat personálu s jeho cíli, ať už jde o převýchovu, co nejrychlejší vyléčení či přetvoření s cílem klienta vyslat z instituce co nejrychleji pryč. Pokud se kaplan v takové roli neosvědčuje, mohou být reakce kolegů a nadřízených vůči kaplanům někdy velmi rozpačité. Problematický nemusí být jen přehlížející a podezřívavý postoj; některým kaplanům komplikuje práci i příliš horlivý personál:

Někdy se stane, že tam [do kaple] taková aktivní sestra takzvaně nažene lidi. Ale z toho mám zase takové nepříjemné pocity, že ti lidé tam třeba ani nechtěli být. Ale prostě nedokázali se ubránit. (nemocniční kaplan)

Kaplani se s touto nejistotou uvnitř struktury instituce vyrovnávají několika způsoby. Některým se podařilo vybudovat kolem sebe tým dobrovolníků, většinou pastorálních asistentek, které mohou vypomáhat s drobnějšími úkoly a symbolicky umocňovat kaplanovu autoritu. V rámci pracovního kolektivu je ovšem pro kaplana zásadní vyjednat si s kolegy vlastní výjimečnost. Pokud se nedaří efektivní kooperace například se sociálními pracovníky, psychology a dobrovolníky, kaplan je nucen definovat, v čem spočívá jeho unikátnost. V praxi to znamená, že obecně formulované činnosti jako účast při řešení „osobních, existenciálních, spirituálních, etických a morálních otázek a potřeb“ (MZ ČR MZDR 8352/2017/ONP) a důraz na kaplanovu empatii, trpělivost, doprovázení, blízkost, porozumění a účast (Piderman – Johnson 2009; Harvey – Brown – Crawford – Candlin 2008) musí získat konkrétní podobu, která je pro personál viditelná. K překonání nejistoty ve vztahu k personálu kaplan musí prokázat výsledky své práce:

Ze začátku tu byly různé naschvály ze strany dozorců. Ale už se poučili. Už se poučili, že ta moje práce zklidňuje a vězni, kteří chodí do kaple, tak to na ně má dobrý vliv, prostě jsou pak klidnější, spolehlivější, nechtějí třeba zneužít důvěry. (vězeňská kaplanka)

Kaplani vědí, že jejich činnost se liší od práce jiného personálu a schopnost dokázat svou výjimečnost jim může značně usnadňovat zařazení do struktury instituce. Tato výjimečnost spočívá v privilegii dostatku času

na individuální práci s klientem. Především v institucích, jejichž zaměstnanci mají tendenci podléhat tzv. „profesní slepotě“ a „režimům spěchu“ (Synek – Carboch 2014), vytváří kaplanova možnost věnovat jednotlivci množství času a trpělivosti kvalitativní změnu. Nabídnutý čas jim umožňuje navázat s klientem důvěrnější vztah, dlouhodoběji s ním pracovat, poznat jeho potřeby a reagovat na ně. Pokud personál tuto jedinečnost kaplanovy práce akceptuje, může sám přicházet s nabídkou spolupráce, která je někdy i jasně formulovaná: *„Buď tady s námi a nějak nám zprostředkuj pohled duchovního, o to stojíme, i při společných týmových jednáních.“* (hospicový kaplan)

Tento model se ukazuje jako funkční především v armádě, kde si role kaplana našla stálé místo v institucionální hierarchii. Částečně je tento krok umožněn faktem, že kaplan je sám vojákem, podstupuje stejný výcvik a jeho duchovní přínos je jen „přidanou hodnotou“. Ochota akceptovat kaplana jako plnohodnotného kolegu, jehož práce má význam v celku celé instituce, je tak často klíčovým faktorem při rozvíjení dalších aktivit. Kaplani, kteří si vyjednali prostor pro individuální rozhovory bez nutnosti spěchu, úspěšně zacházejí s rizikem nejistoty.

Práce s klienty: Sebeprezentace a organizace prostoru a činnosti

Fakt, že kaplan je církevním reprezentantem v sekulárním prostředí, může vést ke stereotypním představám potenciálních klientů o kaplanově práci a umocňovat kaplanovu nejistotu z vlastní role. Typicky nemocniční kaplani se setkávají s představou, že především „pacienty utěšují modlitbou“ (např. Chumchalová 2017, krátký novinový článek). Na mylná očekávání se snaží reagovat například letáčky či informačními plakáty umístovanými v areálu nemocnice:

*Důležité! Nemocniční kaplan neprovádí žádnou náboženskou agitaci a nikdy nenabízí pacientům zázračné uzdravení!
(...) Kaplani nesmějí nikdy nikoho přesvědčovat o své víře, ani nutit ke vstupu do církve či přestoupení v rámci církvi.
(leták Katolické asociace nemocničních kaplanů v ČR)*

Prezentace vlastní osoby ale ve většině případů zůstává na samotném kaplanovi, který „chodí, obchází pokoje a vysvětluje, co vlastně nabízí ... a není to jednoduché“ (bývalá nemocniční kaplanka). Na rozdíl od armádního kaplana, jehož pozici ve struktuře usnadňuje vojenský výcvik, nemá nemocniční kaplan až na výjimky zdravotnickou kvalifikaci. To může být důvodem, proč mu není dovoleno nahlížet do zdravotních karet pacientů nebo se účastnit vizit či porad. Jeho účast na praktickém běhu instituce je tedy výrazně nižší, než je tomu například u kaplanů armádních.

Kaplanovu nejistou roli dále umocňuje, pokud není na první pohled odlišitelný od dalšího personálu. V rámci instituce sice má přidělen identifikační průkaz, ten se ale vzhledem neliší od průkazů ostatního personálu. Zatímco v pevném kolektivu armády může být výhodou, že kaplan je rovněž vojákem s výcvikem a je běžně oslovován přátelsky „padre“ (Varga 2012), nemocniční kaplan musí neustále hledat způsoby, jak zviditelnit svou roli. Jablkovský nemocniční kaplan, ač evangelík, se do práce obléká do košile s kolárkem. Na otázku, proč nosí oděv, který by se dal očekávat spíše u jeho kolegy katolíka, odpovídá:

Já jsem si říkal, že tady v té nemocnici je spousta uniformem, podle kterých by se měl člověk nějak odlišit. Vzhledem k těm uniformám je to takové na první pohled zřejmé znamení, co asi tak tady dělám, co můžu těm lidem přinést, co ode mě můžou očekávat. Zkoušel jsem chodit v civilu, a to po mě ani pes neštěkl. (nemocniční kaplan)

Nemocniční kaplan se nevyhýbá přímému užití křesťanského objektu, který jej zviditelnuje jako křesťanského profesionála. Nejistota z vlastní role je eliminována praktickou, materiální strategií, tedy pomocí úpravy oblečení. Instituce je většinou schopna kaplanům poskytnout také vlastní pracovnu a prostor, ve kterém mohou konat bohoslužby a případná skupinová setkání. V nemocnici v Jablkově je k tomuto účelu využita místnost na konci nenápadné chodby. Místnosti dominuje dřevěná plastika Krista, zbytek vybavení tvoří židle různých velikostí uspořádané do řad. Místnost byla zřízena nejen k bohoslužebným účelům, ale i jako prostor, kam se mohou pacienti i personál svobodně uchýlit k tichému rozjímání. Není ale prakticky vůbec vyhledávána, což je poměrně běžný případ (Šiler 2017):

Celou dobu, kdy tu jsem, je to otevřené a je možné prostě tam přijít, spočinout, rozjít, pomodlit se, jak to kdo bude cítit. Kaple je ale vesměs využívána pro ty bohoslužby. Nevím, jestli je to tím, že to málo propagujeme, nebo jestli mají lidé nějaký ostych tam prostě chodit. (nemocniční kaplan)

Jablkovská kaple je pro pacienty nejen těžko k nalezení, ale pokud by se ji už rozhodli navštívit, jsou konfrontováni s celou řadou křesťanských objektů. Masivní krucifix je první objekt, který při vstupu do místnosti upoutá pozornost. Zbytek místnosti má daleko do útulnosti a nevyzývá k jiné činnosti než k pasivnímu sezení s pohledem upřeným na krucifix. Knihovna umožňuje čtení, ovšem pouze z úzkého výběru křesťanské literatury. V následné e-mailové komunikaci kaplan reflektuje, že s podobou prostoru je dlouhodobě nespokojen, ale „je to taková z nouze ctnost, protože jsme prostě rádi, že takový prostor v nemocnici je“. Další úprava prostoru je složitá i s ohledem

na druhého kaplana, který je katolík a prostor využívá k bohoslužbám, přičemž je s vybavením spokojen. Do nemocnice navíc pouze dochází a není zaměstnán formou úvazku, míra jeho osobní nejistoty tedy může být podstatně nižší. Konkurence druhého kaplana, vlažný přístup vedení nemocnice i nezáměr samotných pacientů jsou faktory, které výrazně podporují nejistotu kaplanské role. Zdrojem této nejistoty jsou v tomto případě jak vztahy v rámci pracoviště (zde s „konkurenčním“ kaplanem), tak nevyjasněná očekávání a potřeby klientů kaplanské služby.

Možnost zorganizovat si prostor a činnosti v něm podle vlastních preferencí kaplanům významně napomáhá k překonávání nejistoty z vlastní role. Může jim poskytnout příležitost odlišit se od ostatního personálu a použít svou odlišnost jako výhodu v interakci s klienty. V mužské věznici v Hruškově je kapli vyhrazena zvláštní místnost, oddělená od ostatních budov zařízení. Součástí místa je motivační nástěnka a stolek s hrnkou a nabídkou čaje a kávy:

Když přijdou chlapi [vězni], tak je téměř ve všech věznicích tolerované, že si sednu s člověkem a udělám mu čaj nebo kafe. Ale dokonce teď mi říká kolega odjinud, že v poslední době to vypadá, že to nebudou smět. Což je velká škoda, protože ten člověk se jakoby uvolní. Je to takový prostě přátelský krok. (vězeňská kaplanka)

Možnost nabídnout občerstvení se v činnosti vězeňských kaplanů stává klíčovým prvkem, který odlišuje „jejich prostor“ od zbytku věznice. V prostředí vězení se zdánlivě samozřejmá činnost stává něčím výjimečným, co je umožněno pouze kaplanům a pomáhá uvolňovat napětí a nejistotu. Možnost nabídnout pohoštění je ovšem specifická pro prostředí věznice; v armádě či nemocnici musí kaplan volit především vhodné praktiky verbální, jak rozebírá následující část.

Specifika komunikace a navázání vztahu

V prostředí institucí s „totálním“ charakterem se kaplani mohou setkat s odporem vůči své roli, často zcela v protikladu ke svému původnímu očekávání (Hicks 2008). Vězni mohou například zneužívat skupinová setkání k vlastnímu prospěchu, nebo přicházejí z nudy či zvědavosti a bez zájmu o přípravný program. Pocit „nežádanosti“ v daném prostředí je jedním z opakujících se témat, která se ve výpovědích kaplanů objevují jako zdroje napětí a nejistoty. Kaplani mohou mít pocit, že „nikdo tam vlastně neví, o co jde“ (bývalá nemocniční kaplanka) a je potřeba neustále klientům individuálně vysvětlovat, jakou službu lze od kaplana očekávat. Kaplan se tak často účastní interakcí, ve kterých chybí základní „sdílený souhlas“, který umožňuje aktérům vstupovat do smysluplných interakcí, aniž by bylo nutno každý krok v určité situaci vysvětlovat (Garfinkel 1986; 1967). Tato nevyjasněnost může ale kaplanovi

pomoci, aby určitou situaci sám interpretoval a zdůraznil tak svou odlišnost v pozitivním smyslu:

Třeba z nějaké patroly venku přijede jednotka a přivezou zraněného vojáka. A ti mně řeknou: „Padre, špatně ses modlil, proč máme zraněného vojáka?“ A já říkám: „A co když ta modlitba mu zachránila život a je jenom zraněný?“ A teď ti vojáci řeknou: „Hele, tak nad tím jsem nikdy nepřemýšlel.“ (vojenský kaplan)

Hlavním nástrojem kaplanů při práci s klienty jsou verbální praktiky, kterým kaplani věnují zásadní pozornost (Harvey – Brown – Crawford – Candlin 2008). Například zacházení s náboženskými tématy v promluvě vyžaduje velkou míru kreativity, neboť zvolené způsoby prezentace mohou mít zásadní vliv na přijetí kaplanovy role v sekulárním prostředí a eliminovat jeho pocity nejistoty. Během rozhovoru je tedy potřeba modifikovat primárně náboženské obsahy do obecně přístupnějšího jazyka (Habermas 2006; 2010). Kaplan tak může vynechávat určité pojmy s přímou vazbou na náboženské obsahy a nahrazovat je neutrálnějšími výrazy. Cílem může být i vytvoření efektu „příjemného překvapení“:

Vyřazuju úplně teologické poučky a definice a takovým mým oblíbeným tenkrát na misi bylo, že jsem vytáhl vždycky něco z Bible, nějaký příběh a trochu jsem to osekal o Hospodina, církev, křesťany. A nechal jsem tomu vyloženě jen ten lidský nádech. A teď jim to říkáte, ten příběh, a oni řeknou: „Ty vole, padre, to je ze života, co to je?“ A já říkám: „No, to je Bible.“ (vojenský kaplan)

„Odnáboženštění“ jazyka může být dlouhodobý proces jdoucí ruku v ruce s postupnou sekularizací určité činnosti, například u hospicového hnutí (Závorková – Vido 2010). V případě kaplanů působících v českých sekulárních institucích lze ale pozorovat spíše balancování mezi užitím explicitně křesťanských výrazů a podstatou sdělení. Cílem kaplana však většinou je vést rozhovor formálně se podobající zcela běžné interakci (Harvey – Brown – Crawford – Candlin 2008), který se může dále rozvíjet způsobem „nejdříve materiálně, pak existenciální témata a nakonec možná modlitba“ (hospicový kaplan). Obyčejným rozhovorem kaplan upevňuje důvěru a klient se uvolní:

Já mám tu nabídku vlastně hodně širokou v tom smyslu, že to začíná od nějakého úplně obyčejného lidského kontaktu, to znamená, když prostě přijdeme a já si myslím, že nabídnu nějaký prostor tomu člověku, že si může říct, co chce a on zůstane u toho, že budeme mluvit o jídle nebo o vnučatech a zůstane to všechno na téhle rovině a nějak si potom porozumíme, tak pro mě je to tím splněné. (kaplan mobilního hospice)

Jednou ze strategií, kterou lze napětí z pocitu nežádané přítomnosti uvolnit, je přizpůsobit své činnosti klientovým preferencím, ale přitom se příliš neodchýlit od své role náboženského profesionála. Kaplan působící v ženské věznici si postupně vyvinul systém, kterým se připravuje na pravidelné bohoslužby a popisuje jej následovně: „*Beru si biblická témata a snažím se, aby je oslovila do prostoru jejich aktuálního problému.*“

Nejnáročnějším prostředím jsou v tomto ohledu nemocnice, protože pacienti neustále fluktuují, což neumožňuje budování vztahu s konkrétními jednotlivci. Vzhledem k tomu, že pacient musí o službu kaplana požádat nebo s ní alespoň souhlasit, jedná se většinou o specifickou skupinu klientů. Patrně nepůjde o věřící náležející k církvi, neboť ti mají možnost vyžádat si svého vlastního kněze. Se službou by ale nesouhlasili ani lidé k náboženství apatičtí nebo považující se za ateisty. Klienty nemocničního kaplana jsou tedy většinou „něcisté“ (Halík 2005, viz výše), akceptující určité formy náboženských výkladů, někdy také označovaní jako „pacienti v ohrožení“ (*patients at risk*), kteří mají vysoké duchovní potřeby a malé náboženské ukotvení (Weaver – Flannelly – Liu 2008: 3). Jednotlivcům, kteří by vážali označit se sami za nábožensky založené, také více vyhovují ekumenicky zařízené prostory bez výrazných náboženských symbolů (Šiler 2017), neboť sami většinou nerozlišují konfesní rozdíly nebo jim na nich nezáleží.

Kaplanovou úlohou potom je najít vhodný způsob, jak navázat uspokojující vztah a uvolnit tak oboustranné napětí a nejistotu. Navazování vztahu může mít různou formu dle prostředí: v armádě kaplan vojáky povzbudí pochvalou, vězni ocení nabídku kávy, v psychiatrické léčebně se kaplanovi osvědčilo společné zpívání. Je nutné zde reflektovat, že kaplanovi klienti jsou ve většině případů v obtížné životní situaci. Kaplanovým závazkem je této mocenské asymetrie nezneužít a uchopit lidské setkání jako průnik do privátní sféry, ve které lze docházet pozitivní shody:

Když jdu k někomu na pokoj, tak pořád si to chci jako nastavit v tom modu, že k němu jdu na návštěvu, že to není tak, že já jsem tady doma, že je to můj prostor. Pořád si uvědomovat, že je to zrovna tak ten intimní prostor, že tam mám být citlivý, neinvazivní. (nemocniční kaplan)

Citlivý vstup do osobního prostoru, který často kontrastuje s režimem dané sekulární instituce, může být klienty nejen vítán, ale dokonce vyhledáván (Spalová 2012: 276–278). Je to ale především kaplanova empatie, vládnutí jazykem, schopnost zacházet se ztrátou a nepříjemnými emocemi a závazek udržet tajemství, co vytváří bezpečný, „nerizikový“ vztah a pomáhá kaplanům budovat si mezi klienty dobrou pověst:

Někdy ten člověk ani není věřící, ale někdo mu třeba řekne z oddílu, kdo má tu zkušenost a chodí sem do kaple, tak řekne: „Hele, řekni si kaplance, tam jí to můžeš říct.“ (vězeňská kaplanka)

Výjimečné postavení, které může být zdrojem nejistoty a napětí, mohou kaplani využít jako kreativní prostor pro vytváření lidského vztahu jiné kvality, než s jakou se klient v dané instituci obvykle setkává. Kaplani využívají materiální objekty, jazyk i prostor, aby mohli navázat a rozvíjet neohrožující vztah. Vyžaduje to od nich vzdát se své mocenské výhody a přiblížit se člověku, se kterým se setkávají, což se ukazuje jako efektivní způsob zvládnání nejistot, jež kaplanství přináší. Sami sobě kaplani rozumějí především jako „podporovatelům druhých“ (Sundt – Cullen 1998: 288). Podobně jako u kněží se „být součástí lidských životů“ ukazuje jako jedna z nejspokojivějších stránek jejich povolání (Hoge 2011: 588), tak je pro kaplany prožívání „lidského vztahu“ jeden z hlavních zdrojů opory.

Vztah s mocnějším aktérem a role církve

Přestože základem kaplanovy práce jsou mezilidské interakce, mnoho kaplanů může ve svém povolání trpět pocity osamělosti; především pak katoličtí duchovní, kteří nemají vlastní farnost ani rodinu. Někdy se nepodaří s klientem navázat ani jednoduchou uspokojující interakci, natož rozvinout možnost doprovázení (Hicks 2008: 410). Kaplani často nemají s kým sdílet své zážitky a schází jim supervize, nebo ji nepovažují za dostatečnou (Sundt – Cullen 1998). Někteří kaplani pociťují frustraci z toho, že v jejich práci se velmi těžko sledují konkrétní a okamžité výsledky, které by se daly zhodnotit jako dobré a užitečné (Weaver – Flanelly – Liu 2008: 15). Vězeňští kaplani mohou cítit uspokojení ze své práce v případech, kdy u propuštěných vězňů nedochází k recidivě nebo dojde k zásadnímu zlepšení kvality života, takové případy jsou ale velmi řídké. V hospici či armádě se kaplan může dostat do interakce s konkrétní rodinou až po úmrtí klienta a míra zpětné vazby při práci s pozůstalými je minimální.

Bolest, utrpení, ztráta, strach a smrt jsou tématy, se kterými se kaplan může setkávat denně, zavázán zachovat zpovědní tajemství. Jakými způsoby se kaplan vyrovnává s pocity, které mohou být nesdílitelné a těžko srozumitelné pro ostatní? Kaplani mají své vlastní techniky, jak se uvolnit a zbavit se stresu, především sport, fyzickou práci ve farnosti či četbu. Odpověď na otázku po nejsilnějším zdroji opory je ovšem zakotvena v základním spirituálním vztahu kaplanova života:

T: Co vás motivuje, když jste vyčerpaný? Umím si představit, že vaše práce není jednoduchá, zvláště když jste tady na to sám.

K: Ono to bude znít jako klišé, ale mě drží ta víra v Krista. Bez toho si to nedokážu představit. Ačkoliv jsme nemisijní a neevangelizační, tak prostě ten Kristus za tou mou prací nějak stojí, nějak při ní je, a kdyby nebyl nebo já bych nevěřil, že není, tak by to opravdu postrádalo smysl. (nemocniční kaplan)

Vztah s Bohem/Kristem je pojítka, které drží pohromadě kaplanův záměr, schopnost vykonávat nejasně vymezenou práci a neustále vstupovat do nových, osobních interakcí s klienty. Tento spirituální vztah je zároveň nejhlubší motivací k jeho práci, neboť kaplanství je služba, ke které by se člověk měl cítit tzv. povolán Bohem. Kaplanská činnost je v tomto smyslu souhlasnou odpovědí na toto povolání. Každá pracovní zkušenost díky tomuto vnitřnímu přesvědčení nabývá na zvláštním významu (Davidson – Caddell 1994: 145) a je pro kaplana zdrojem pro potvrzení výjimečnosti a nezastupitelnosti jeho práce:

Já to chápu tak, že jsem misijně činný pro lásku Boží. Tak to ano, to jsem ... v tomhle jsem vyslanec nebeský. (vězeňský kaplan)

Přesvědčení, že je kaplan ke své práci povolán Bohem, je základním rámcem, ve kterém jsou interpretovány všechny jeho zážitky a zkušenosti (Sundt – Cullen 1998: 293; Hicks 2008: 405). Spirituální vztah, ve kterém je možné předat část zodpovědnosti za vývoj událostí „mocnějšímu aktérovi“ (Bohu/Kristu), je významným zdrojem opory při překonávání pracovních nejistot. Důležitým nástrojem při uskutečňování tohoto vztahu je modlitba, která ale spíše než jako performance pro klienta funguje jako přizvání mocnějšího aktéra do interakce. Konání tohoto aktéra je nadřazeno i moci církevní struktury, která kaplany zastřešuje. Boží vůle a záměr v následujícím úryvku umožňují překonat i kodex stanovující, že katolickým kaplanem může být pouze kněz (*Kodex kanonického práva*, kan. 564), tedy muž:

Tehdejší pan ředitel chtěl, abych byla z dobrovolnice kaplankou. Já jsem říkala: „Naše církev ženy nesvětí, pochybuji, že mi dají k takové službě pověření.“ Ale dali. A tak jsem působila dál jako kaplanka. Pak přišel nápad, že bych byla hlavní kaplankou. A já jsem zase říkala: „...ale ta naše církev.“ Protože to musí odsouhlasit všichni biskupové. Ale taky dali. Nějak Pán Bůh si to tak vedl. Takže jsem byla pět let hlavní kaplanka. (bývalá hlavní kaplanka)

Pro církve, které kaplany k práci v institucích oficiálně pověřují, je kaplan sice okrajovým, ale významným aktérem. Věnují pozornost právě duchovnímu rozměru jeho práce (Opatrný 2005; Opatrný a kol. 2017; Vojtíšek – Dušek – Motl 2012), popřípadě si připomínají činnost významných osobností (Hladík 2016). Římskokatolická církev sdružuje své nemocniční kaplany pod

vlastní asociaci (Katolická asociace nemocničních kaplanů v České republice), Českobratrská církev evangelická má též vlastní referát kaplanů. Vztah církve vůči kaplanům je především „mateřský“: církev funguje jako vykonavatel a zprostředkovatel, povoluje či znemožňuje, vytváří širší společenství, ale v první řadě zastřešuje. Poskytuje kaplanovi rámec pro uchopení jeho vlastní zkušenosti a institucionální oporu. Kaplan sám ovšem nachází ukotvení především v upevňování svého přesvědčení, že byl ke své práci povolán Bohem, jenž mu při jejím vykonávání asistuje.

Kaplan jako mediátor

Být kaplanem znamená nacházet se v neustálém vyjednávání vlastní role a pozice s dalšími aktéry: ve vztahu ke klientům a personálu, ale zároveň mezi vysílající církví a státem či širší společností (Sundt – Cullen 1998: 279). Většina kaplanů usiluje o to, aby jejich práce byla chápána ze strany ostatních aktérů jako samozřejmost a fungovala jako neoddělitelná součást většího systému. Je takové přání v současné české společnosti, charakteristické klesajícím zájmem o institucionální formy náboženství, uskutečnitelné?

Grace Davieová (Davie 2009) dokládá, že církve jsou i přes svou upadající popularitu v širokém evropském prostoru obecně akceptovány jako „strážci hodnot“. Je jim stále svěřováno zajišťování některých přechodových rituálů a obecně se míní, že církve napomáhají zlepšovat například sociální služby. Kaplani by se mohli stát vhodnými mediátory v potřebě církví na sebe upozornit v pozitivním světle a zvýznamnit svůj hlas ve společenské debatě (Václavík 2016; Váně 2015). Důraz na svou nezastupitelnost v sociální tematice, především prostřednictvím médií, by mohl církvím pomoci na cestě k udržení pozice akceptovaného společenského aktéra (Váně 2015; Fiala – Hanuš – Vybíral 2004). Kaplani se svou zkušeností komunikace v sekulárním prostředí by se mohli stát klíčovými postavami takového vyjednávání.

Kaplanství má v sobě potenciál definovat výjimečnost, jíž může do sekulárního prostoru vnést náboženský prvek, aniž by se jednalo o cílenou evangelizaci. Kaplanova kompetence může být nejasná kolegům i nadřízeným a náplň jeho práce pro ně může být nesrozumitelná a nesnadno akceptovatelná. Kaplan musí svou roli vyjednávat i směrem ke klientům služby, kterou nabízí. I zde často naráží na nepochopení nebo dokonce odmítnutí. Kaplanům se ale daří zapojit strategie, kterými mohou tyto nejistoty překonávat a prokázat svou jedinečnost plynoucí z role náboženského profesionála. Jednou z těchto strategií je – díky privilegii dostatku času, osobnímu zájmu a závazku udržet tajemství – možnost vytvářet nerizikový, bezpečný vztah s klienty a získávat tak i důvěru personálu. Nezanedbatelná část české společnosti orientovaná na nespecifikované duchovno otevírá kaplanovi prostor pro kreativní zacházení s prostorem, jazykem a sebe prezentací, ač se tak může dít na úkor jednoznačné náboženské identity. Náboženství prezentované kaplanem jako

bytostně privátní záležitost uskutečňovaná formou rozumějícího a pomáhajícího vztahu se může stát akceptovatelnějším v sekulárním prostoru.

Únor 2018

Literatura

- Biernacki, Patrick – Waldorf, Dan. 1981. Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Research and Methods* 10 (2): 141–163.
- Damore, Deborah R. – O'Connor, John A. – Hammons, Debby. 2004. Eternal Work Place Change: Chaplains' Response. *Work* 23: 19–22.
- Davidson, James C. – Caddell, David P. 1994. Religion and the Meaning of Work. *Journal for the Scientific Study of Religion* 33 (2): 135–147.
- Davie, Grace. 2009. *Výjimečný případ Evropa: Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK.
- Demelová, Veronika – Čermáková, Eva. 2016. „Muslimové v českých věznicích“. In: Topinka, Daniel (ed.): *Muslimové v Česku: Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Brno: Barrister & Principal: 183–197.
- Denzin, Norman K. – Lincoln, Yvonne S. (eds.). 2003. *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues. Second Edition*. Thousand Oaks: SAGE.
- Fiala, Petr – Hanuš, Jiří – Vybíral, Jan. 2004. *Katolická sociální nauka a současná věda*. Praha: CDK.
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Malden: Blackwell.
- Garfinkel, Harold. 1986. *Ethnomethodological Studies of Work*. New York: Routledge.
- Habermas, Jürgen. 2006. Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy* 14 (1): 1–25.
- Habermas, Jürgen (ed.). 2010. *An Awareness of What Is Missing. Faith and Reason in a Post-Secular Age*. Cambridge: Polity Press.
- Hamplová, Dana. 2008. Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity. *Sociologický časopis* 44 (4): 703–723.
- Hamplová, Dana. 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hamplová, Dana – Nešpor, Zdeněk R. 2009. Invisible Religion in a “Non-Believing” Country: The Case of the Czech Republic. *Social Compass* 56 (4): 581–597.
- Harvey, Kevin – Brown, Brian – Crawford, Paul – Candlin, Sally. 2008. “Elicitation Hooks”: A Discourse Analysis of Chaplain-Patient Interaction in Pastoral and Spiritual Care. *The Journal of Pastoral Care & Counselling* 62 (1–2): 48–61.
- Hicks, Allison M. 2008. Role Fusion: The Occupational Socialization of Prison Chaplains. *Symbolic Interaction* 31 (4): 400–421.
- Hladík, Ondřej. 2016. Gustav Jelínek (1838–1931), život evangelického faráře, seniora a vězeňského duchovního správce. *Historická penologie* 2: 3–120.
- Hoge, Dean R. 2011. The Sociology of Clergy. In: Clarke, Peter B. (ed.): *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press: 581–596.
- Lužný, Dušan – Nešpor, Zdeněk a kol. 2008. *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern.
- Maryšková, Jana. 2016. Nemocniční kaplan, či „spirituální asistent“? – úskalí chybějícího legislativního rámce. *Časopis lékařů českých* 155: 263–266.
- Nešpor, Zdeněk R. 2010. *Příliš slábi ve víře: Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
- Opatrný, Aleš. 2005. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském.

- Opatrný, Aleš a kol. 2017. *Pastorační péče o psychicky nemocné*. Praha: Karmelitánské nakladatelství.
- Paleček, Antonín – Vido, Roman. 2014. Náboženské vyznání v České republice z perspektivy inter- a intragenerační transmise. *Naše společnost* 12 (2): 24–34.
- Piderman, Katherine M. – Johnson, Mary E. 2009. Hospital Chaplains' Involvement in a Randomized Controlled Multidisciplinary Trial: Implications for Spiritual Care and Research. *Journal of Pastoral Care & Counselling* 63 (3–4): 1–6.
- Spalová, Barbora. 2012. *Bůh ví proč: Studie paměti a režimů moci v křesťanských církvích v severních Čechách*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Sundt, Jody L. – Cullen, Francis T. 1998. The Role of The Contemporary Prison Chaplain. *The Prison Journal* 78 (3): 271–298.
- Strauss, Anselm – Corbin, Juliet. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, London: Sage Publications.
- Synek, Michal – Carboch, Radek. 2014. Profesionální slepota a režimy spěchu: Podpora soběstačnosti při jídle v institucionální péči o lidi s mentálním znevýhodněním. *Biograf* (60): 3–37.
- Štampach, Ivan O. 1999. „Náboženské spektrum České republiky.“ In: Hanuš, Jiří (ed.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova univerzita: 53–71.
- Václavík, David. 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.
- Václavík, David. 2016. Katolická církev očima současných Čechů a současní Češi očima Katolické církve. Mezi nedůvěrou a očekáváním. *Caritas et Veritas* 6: 150–156.
- Váně, Jan. 2015. Jak/co jim říci, aby naslouchali? Aneb nastolování témat ve veřejném prostoru českou katolickou církví. *Studia Theologica* 17 (3): 203–229.
- Váně, Jan – Štípková, Martina. 2013. The National Religious Environment and the Orthodoxy of Christian Beliefs: A Comparison of Austria, the Czech Republic and Slovakia. *Sociologický časopis* 49 (3): 375–403.
- Vido, Roman – Václavík, David – Paleček, Antonín. 2016. Czech Republic: The Promised Land for Atheists? *Annual Review of the Sociology of Religion* 7: 201–232.
- Vojtíšek, Zdeněk – Dušek, Pavel – Motl, Jiří. 2012. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.
- Weaver, Andrew J. – Flannelly, Kevin J. – Liu, Clarence. 2008. Chaplaincy Research: Its Value, Its Quality, and Its Future. *Journal of Health Care Chaplaincy* 14 (1): 3–19.
- Závorková, Petra – Vido, Roman. 2010. Když jí otru obličej, tak je to modlitba. *Biograf* 52/53: 3–40.

Prameny a další zdroje

- Disman, Jakub Jan. 2017. *Právní úprava pastorační péče v oblasti civilního letectví*. Diplomová práce. Praha: Katolická teologická fakulta UK.
- Duchovní služby Armády České republiky*. [2018-01-19] Dostupné z: <http://kaplani.army.cz/informace-pro-vas>.
- Halík, Tomáš. 2005. O ateismu, pochybnostech a víře. [2018-01-19] Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/45/>.
- Chumchalová, Markéta. 2017. Kaplani v nemocnicích? Kvůli nedostatku jen na požádání. *Brněnský deník*, 9. 5. 2017. [2018-01-19] Dostupné z: https://brnensky.denik.cz/zpravy_region/kaplani-v-nemocnicich-kvuli-nedostatku-jen-na-pozadani-20170509.html.
- Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny*. 1994. Praha: Zvon.
- Kopecká, Simona. 2015. *Nemocniční kaplan. Právní zakotvení a přehled vývoje duchovní péče a nemocničního kaplanství v České republice*. Diplomová práce. Praha: Evangelická teologická fakulta UK.

Leták Katolické asociace nemocničních kaplanů v ČR.

Malý, Pavel. 2012. *Duchovní služba v ozbrojených složkách z pohledu Policie České republiky*. Diplomová práce. Praha: Katolická teologická fakulta UK.

Ministerstvo kultury ČR. *Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*. [2018-01-19] Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/zakon-c-3-2002-sb-o-cirkvich-a-nabozenskych-spolecnostech-396.html>.

Ministerstvo zdravotnictví ČR. 2017. *Metodický pokyn o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb*. MZDR 8352/2017/ONP.

Pilnáčková, Božena. 2013. *Duchovní péče ve třech pražských nemocnicích*.

Bakalářská práce. Praha: Katolická teologická fakulta UK.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Český statistický úřad.

Stanovy spolku „Asociace nemocničních kaplanů, z. s.“. [2018-01-19] Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/rubrika/3-Stanovy/index.htm>.

Stanovy Vězeňské duchovenské péče České republiky. [2018-01-19]

Dostupné z: <http://www.vdpcr.eu/stanovy.html>.

Šiler, Vladimír. 2017. *Prostor pro spiritualitu ve zdravotní a sociální péči*.

Příspěvek na konferenci „20 let časopisu Dingir“ (4. 11. 2017).

Varga, Roman. 2012. *Náboženská dimenze člověka – možnosti a způsoby rozvoje. Duchovní služba v Armádě České republiky*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta JČU.